

Stikla cilvēka fenomens sabiedrības izglītošanā 20. gadsimtā

Diāna Klešnika

Rīgas Stradiņa universitātes muzejs, Latvija

Ievads. 1963. gadā Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja krājumā tika uzņemts unikāls eksponāts – Vācu higiēnas muzejā Drēzdenē (*Deutsches Hygiene-Museum Dresden*) veidotais stikla cilvēks (*Gläserner Mensch*). Tas bija vīrieša modelis dabiskā lielumā, izgatavots no caurspīdīga materiāla, kurā redzami asinsvadi, nervu sistēma un atsevišķi izgaismojami orgāni. Modelis atradās uz rotējošas pamatnes komplektā ar magnetofonu, kurā varēja noklausīties lekciju anatomijā. Eksponāts tika iegādāts par 3532,80 rubļiem uzreiz pēc Vācijas Demokrātiskās Republikas (VDR) Medicīnisko iekārtu un preparātu izstādes, kura norisinājās Latvijas Zinātniski tehniskās informācijas un propagandas institūtā.

Darba mērķis, materiāls un metodes. Mērķis bija izpētīt stikla cilvēka modeļu ražošanas vēsturi un analizēt stikla cilvēka fenomenu kā 20. gadsimta raksturīgu iezīmi sabiedrības izglītošanā un veselības propagandā. Metode – vēsturiski aprakstošā un vēsturiski salīdzinošā.

Rezultāti. Pirmo stikla cilvēka modeli 1927. gadā izveidoja Francis Čakerts (*Franz Tschackert*) Vācu higiēnas muzejā Drēzdenē. Plašākai publikai tas tika demonstrēts 2. starptautiskajā higiēnas izstādē, kura norisinājās 1930. gadā. Stikla cilvēka popularitāte strauji auga nacistiskajā Vācijā – caur savu perfekciju tas iemiesoja “jauno cilvēku”. 1935. gadā vīrietim pievienojās arī stikla sievietē. Ceļojošās izstādes ar stikla cilvēku centrā tika eksponētas ne tikai Vācijā, bet arī daudzviet Eiropā, Amerikas Savienotajās Valstīs un Padomju Savienībā.

Otrā pasaules kara laikā Vācu higiēnas muzeja ēka ar tajā esošajiem unikālajiem modeļiem tika iznīcināta. Stikla cilvēka “atdzimšana” notika pēc 2. pasaules kara, kad nu jau VDR sastāvā esošais Vācu higiēnas muzejs Drēzdenē tika rekonstruēts. Sākoties aukstajam karam, katrā no pusēm parādījās savs stikla cilvēks. Vācu higiēnas muzejs Drēzdenē stikla cilvēku ražoja sociālistiskā bloka valstu vajadzībām, savukārt 1950. gadā Ķelnē dibinātais Vācu veselības muzejs stikla cilvēku izgatavoja pēc Rietumeiropas un Amerikas Savienoto Valstu pieprasījuma.

Vācu higiēnas muzejs Drēzdenē kļuva par VDR medicīniskās audzināšanas nozīmīgāko iestādi. Sērijveida ražošana turpinājās līdz pat 1990. gadam, un līdz tam laikam VDR Vācu higiēnas muzejs bija izgatavojis 69 stikla sievietes (Ievas), 56 stikla vīriešus (Ādamus), 5 stikla zirgus un 8 govīs. 20. gadsimta 90. gados, mainoties politiskajai situācijai, beidzās arī stikla cilvēka laikmets.

Kā draudzības zīmi starp Amerikas Savienotajām Valstīm un Vāciju 1989. gadā Bufalo muzejs atdāvināja atpakaļ Drēzdenē stikla cilvēku, kas tur bija nonācis 20. gadsimta 30. gados. Līdzīgi notika arī ar Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejā esošo stikla cilvēku. 1994. gadā retais saglabātais konkrētā laikposma eksemplārs stikla vīrietis tika nogādāts uz Vācu higiēnas muzeju Drēzdenē, atpakaļ saņemot tehniski jaunāku modeli.

Secinājumi. Stikla cilvēks ir unikāls 20. gadsimta ražojums, kas sākotnēji eksponēts veselības propagandas izstādēs, savukārt gadsimta otrajā pusē tas kļuva par medicīnas muzeju simbolu – rīku, ar kuru cilvēka anatomija, higiēna un veselība tika pasniegta nespeciālistu auditorijai – muzeja apmeklētājiem.

Ilgus gadus Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja stikla cilvēks atradās bijušajā Jēkaba Prīmaņa Anatomijas muzejā (no 2017. gada – Rīgas Stradiņa universitātes Anatomijas muzejs), bet šobrīd tas ir atgriezies Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja ekspozīcijā.

Medicīnas muzejos saglabātie stikla cilvēku modeļi skatāmi kā unikāla sava laikmeta liecība, un tiem piemīt ne vien izglītojoša, bet mūsdienās – arī kultūrvēsturiska vērtība.